

Pályakezdéstől a (be)érkezésig

BENCE LAJOS LÍRAI KORSZAKAI

Bence Lajos indulása még a volt Jugoszlávia keretein belül történt, 1981-ben. A muravidéki irodalom tehetséges tollforgatója – pennahajdere, ahogy később nevezte magát – a budapesti bölcsészkaron nyert kiképzést, tehát egyszerre az anyaországi és vajdasági (határontúli) magyar, valamint a szerb-horvát-szlovén irodalomban kellett elhelyeznie, identifikálnia magát. Első kötetének – a *Szíves szívtelessnek* – ajánlásában Czine Mihály a következő (lelkes) szavakat írta: „Fiatalember, bölcsészhallgató, készül a holnapra, s birkózik a verssel. Szívmoccanásait figyeli, s teret meg az időt, amelyben él. Mindenre érzékeny, ami a világban történik. Tüzes és piros dalokat is szeretne írni, de leginkább a fehér csendet érzékeli és a hiányt. Úgy érzi olykor: ‘csőre töltött puská a tér; omlandó az álomkatedrálisok’ talán a szerelem a legfőbb megtartó bizonyosság. Ember szól, igaz ember, váratlan asszociációkkal, hangja olyan tiszta, mint az eső utáni levegő.”

A pályakezdő költő több ars poeticát is fogalmaz:

„Forgolódom az ágyban,
holnap verset fogok írni
ezen is túl kell esni”

„versem tüzes lesz és piros
fölszisszen ha víz-ember
nyúl hozzá”

Az érzelmi telítettség első látásra észlelhető, az érzelmi megközelítés dominanciáját azonban lerontja a szkeptikus zárás:

„egyébként
teljesen fölösleges
szerepet töltenek majd be
(az élnitűdásban)”

A beköszöntő vers után még egy egész ciklus születik *Harc a verssel* címmel. A Tisztább dalokat kérek...-ben nem csak a vers – némileg ironikus – eszményi követelménye fogalmazódik meg –

„Tisztább dalokat kérek
eszmei mondanivalóval
tragikus hangvétellel

másképp egy fittyet
sem ér az egész, –”

hanem a harc az identitásért első motívumai is megjelennek.

„Szabad asszociációmban nem
tudom meddig terjednek énem premisszái
Ilyenkor riadtan menekültünk
tőlem”

Az újabb ars poetica Domonkos István idézete („kiki a költők tehetetlenek napjainkban”) már a költői szerep ellehetetlenülésének – érzelmi interpretációja (Ökölnagyságú szíved meddig nem robban még?). De mégis – „száműzötten a látóhatárra” – a lét peremére – fel lehet, sőt fel kell mutatni a mellőzésre ítélt értékeket. A szóval, a leghatásosabb kifejezésért folytatott küzdelem újabb etapja fejeződik ki a Leteszem a tollat (a lantot már letették) című versben.

„Letettem a tollat
holtan fordult ki alóla
az utolsó szó”

S egy csavarral már a (el) temetés, a szertartás és feltámadás nélküli megsemmisítés folyamata bontakozik ki szemünk előtt. Hogy aztán az áthallásos sor zárja:

„minden szökési kísérlet
szigorú megtorlást követ.
A Karhatalom”

A költői szerep elhárítás és vállalása között dilemmát a *Harc a verssel* tetőzi be.

„Kihörpintettem méregpoharat
VERS

Te pedig aggódsz hiszen
csak próbára akartál tenni
és jössz föl bennem”

Nos, azóta is „jön föl a vers” Bence Lajosban.

De mielőtt erre rátérnék, még vessünk egy pillantást a kötet más motívumaira.

Itt van a „Hova tartozom”, ki vagyok én – kérdésköre. A „Pillanatnyi helyzet(em) def- finíálása”. A hiányzérzet – amelyre Czine Mihály is felfigyelt. De van ennek egy lokális vetülete is – mely majdan kiteljesedik – ; exponálása legszebben a *Felvonom vitorlám* c. versben jelenik meg.

„szakadtak úszó
földem vitorláí”

„Sírom fölött
a kitagadott ember
zokog”...

A bizonytalanság, kötődés hiánya, az identitászavar érződik ezekből a sorokból. Ami nem csoda az ismert történelmi előzmények után.

A félem, hogy „Érthetetlenül fájul beszéded” – nem alaptalan. Ami az anyaországban természetes, az egyáltalán nem az egy hol erőszakos, hol rejtett asszimilációval fenyegető közegben. Ebből a szituációból sarjad a *Vigyázzatok rám!* – érzése, vagy az a groteszk egyoldalúság („egész nap sóval etetnek/ te pedig paprikát követelsz”), ami találó megfogalmazása az asszimiláció kísértésének. (S a pincérek molesztálása sem ajánlatos.) Az „elkészt-korán jöttek”-ben némi generációs türelmetlenség is tetten érhető: „lázasunk szükségszerű”. Ez a konkrét, történelmi szituáció a *Töredékek* sorozatban már rendkívül áttételesen, szinte ontológiai problémásorként transzponálódik.

„Töredék VI.

Kiterjedésünk korlátja
vagy te
bőr

nem zavar
befelé terjedünk?”

Ez már a valamiféle védekezési program, a behúzódás a „belső végtelenbe”, – ahol mint tudjuk „nincs határ”, s ahol a határőr is tehetetlen. A Mérgeim, ha megmutatnám – tehát a rejtőzés az önfeltárulkozás helyett – éppen erről ad érzékletes képet. A közölhetetlen belső tartalmak („lelkem fényévei, szívem moccanása”) valami idegennek hódolnak, a figyelmeztetés is elhangzik: „vigyázz az órád/ nincs összhangban a miénkkel...”. De mégsem valami feloldhatatlan tragikumba torkollik ez az ellehetetlenülés, hanem váratlanul az idill, a bukolikus hang oldja fel a feszültséget. Ennek rendkívül szép példái a *Kettesben az örökléttel* és a címadó vers, a *Szíves szívtelen*. (Én úgy vélem, maradandó antológiadarab.) Az utóbbi azért is meglepetés, mert – joggal a Híd és az Új Szimpozion „emlőin” nevelkedett költő – kötetének jelentős része a szabad vers tömör, szentenciózus, aforisztikus formáját míveli, s ez a pazar rímelésű, ritmusú, szürreális képekben (és érzelmekben) gazdag szöveg a maga panteista hangulataival igazán kivétel. A kicsit József Attilá-s áthallások sem zavaróak. S végül is egy első kötet a szerep és hangkeresés fóruma is.

A második kötetre elég sokat kellett várni. A *Létlelet* 1989-ben jelent. Az a jó nyolc év, ameddig a megjelenés váratott magára a második – ahogy mondják –, a megha-

tározó könyv, csak javára vált az alkotónak. Ebben a felerősödik az identitás kérdése, az öndefiníálás kényszere. Ennek egyik reprezentatív verse az *Öndefiníálási kísérlet két képen*. Az első részben a költészet haszontalansága, a költő szerep modern értelmezésének a szinte megoldhatatlan, tehát ambivalens megítélése foglalkoztatja a szerzőt. A „hasznavehetetlen dolgok lomtára” – nem illeszkedik a normális hétköznapokba. Mint ahogy egynémely esemény sem – amit meg kellene fogalmazni... Mindazt, „ami történeteink háttéréből/ kimered (vagy értsd: kimarad)...” Vagy csak a „Sorok között” fogalmazható meg. *Az ilyen* című versben találjuk: „ha a mondani való is/ feljebb/lejjebb csúszott/nem járt érte megrovás...elírásnak vélték – később megtanultunk/olvasni is így...” Ebben a kettős cenzúrában (nemzetiségi és rendszerfüggő) „szóvirágok illata mögé húzódba, jelek, kódok/kolosszusában több/ értelmet keresve/ vállalva a versben bújosást...megkíséreljük a lehetlent/ bízva-remélve, hogy a világ/mégis lefordítható...” Ebben a kötetben hangsúlyos motívum a kifejezés és az öncenzúra viszonya, az anyanyelv megőrzésének számtalan nehézsége. A *Szó, jel, nyelv* ennek a kérdéskörét járja körül. „Versem a teremtető/ – ama végső főhajtás előtt – a tudomány és nyelvteremtő/ anyanyelv előtt hajt fejet.” S ennek a főhajtásnak a végső konklúziója: „Elfeledni sem lehet Téged...kilopózni belőled, kilépní angolosan, mert a létezés igéi kerülnének veszélybe...” Ez a vallomás egyértelművé teszi, hogy csak a romlatlan, tiszta szó menthet meg, a valós önismerethez csak ez vezet el, s ahogy a hamisságok, féligazságok után: „nagyon fog fájni a mocskától/megtisztult beszéd, a tiszta szó.” A nagy összegző, szintetizáló vers, a *Létlelet* – valóban már a címében telitalálat. Hiszen a legkisebb kisebbség már-már anakronisztikusan létezik (a feltételek ellenére), mint egy őskori lelet, zárvány.

Az alkalmi vers – „kanyarítása” – a 33. születésnap alkalmából sok mindennek a végiggondolására jó. Az ironikus „ráközelítés” a témára: a laza asszociációkkal kanyargó tudatfolyamat követése, lejegyzése, kommentálása, a helyzet többszörös körülírása, körbejárása – a tudós poétikák szabályait felrúgva – a költő „végre jól érzi magát ebben a versben”. S a József Attila-idézés segítségével még mélyebbre hatol a személyes múltban, rétegekben: – méghozzá „halálos szójátékok”, szómutatványok közepette: „szaporodnak bennem a lékek meg az élek, ettől /didereg számban e szabálytalan/ nem-ének...”. Így válik a születésnap tortája „létszeletévé” a fordulatokban gazdag vers, kitöltve a *Hiányt* – amelyre annyiszor hivatkozik a költő.

Örök kérdés, mint függ össze a lokális és az egyetemes. A muravidékiség és az egyetemes magyar szellemi univerzum. A lokalitás – melynek felidézése korábban negatív tartalmakat hívott elő – az újabb időkben pozitív élmények előhívója. Ennek a foglalatja is a *Rá-olvasások* című válogatott új versek c. kötet. Garai László az Árgusban megjelent kritikájában a következőket írja a kötetéről: „Az ő ígézései, bűbájos imádságai, fenyegetéseket elhárítani akaró varázslásai, Istennel feleselő zsoltárai láttatják az olvasóval – hogy csak egyetlen versének kelléktárából merítsünk – a halállal születés, a beteljesülés, a tűzlopás (Halállal jön) misztériumát... Az istennel, a költészet istenével is feleselő *Rá-olvasások* formai jegyei szándékos vagy véletlenszerű hasonlóságot mutatnak a népi imádságokéval, szint oly prózai és lírai ötvöződések, s a bájathárítás gyakoribb bennük. A bájolástól csak ugrás a mitológia, a helyi – lásd Marquez – mitológia megteremtése. A családi versek kinyitása – éteri magasságok felé – jelzik ezt az utat.”

A családi mitológia mellett – *Kettesben az örökléttel, Műemlék-vers apámnak* – a helyi kulturális mítoszok, toposzok kerülnek előtérbe. Ennek sajnálatos részét képezik az eltávozott barátok – Szunyogh Sándor, Gálics István – emléket felidéző és éteri szférába emelő költemények. (Olorisi rekviem, Lepke I. Lepke II.)

Egy szép idézet:

„Barátom, ki ismered
a lepkék nemi életét is,
mondd hány lepkehalállal
mérhető egy élet???”

Innen jön a Halicanum – az időnek, a Pannon provincia múltjának felidézése vagy Zala/Mayer György szobrászatának és személyének példaként való felmutatása. Az *Óda a hazatérőhöz* – nyilván többretegű, több jelentésű lírai kompozíció. A nyitó és az Odisszeusz motívummal bővült záró sorok hűen kifejezik e vidék magyarságának ragaszkodását identitásukhoz, szülőföldjükhöz. Azt, amit az eltávozott költőtárs, Szunyogh Sándor így fogalmazott meg Halicanumi üzenet c. versében: „Halicanum szülöttei, kutyánál hüebb fiai vagyunk e földnek.” S amit a fiatalabb Bence Lajos, bizonyos értelemben Szunyogh Sándor szellemi örökségének folytatója imígyen intonál:

„Boldog lehet, ki kerülőkkel,
dűlőutak mentén,
kertek alatt végül
mégis hazatalál.”

Ennek a hazatalálásnak az élménye – öröme –, amit az újabb nemzedék kivívott magának. Hazatalálás a befogadó országban, az anyaországban, és az egyetemes magyarság szellemi hazájában. Sokat tettek is a lendvai értelmiségiek, hogy muravidéki Órség – áttételesen és szellemi értelemben – ne csak védekező, hanem közvetítő is legyen a délvidek felé, a határon túli magyarság felé. És ez sajátos, új „honfoglalás” – anélkül, hogy lábukat kitették volna – céljához érjen.

Legújabb kötete – mely tavaly, 60. születésnapjára jelent meg – a *Vers magunkról*, avagy kósza emlékek 56-ból című verssel kezdődik. Joggal, mert a két születés szinte egybeesik. S a költő felidézi, miként élték át a forradalom híreit a Muravidéken, s miként virágzott ki az őszirózsa, s borzongott meg a tér is az események láttán:

„Összerázkódik, fut-szalad
az ország, szanaszéjjel,
indul a világszáró, földönfutó
kaland...”

De feltűnik a tragikus vég:
„Rendet kell itt tenni,
rendet kell csinálni.”

A megfakuló emlékek, a „letörölt könnyárok” vezet a „történet nélküli történelem” állapotába, amelyben már semmi sem biztos: „mi történt itt”?

Bence Lajos újból visszatér a múltbéli, neuralgikus pontokra. A Zrínyi Új várat épít című vers az elszalasztott lehetőségekről szól. S a felkínálkozó alkalmak, megsegítő esélyek szükségességét vallja:

„Pedig fel kell építeni
a várat, a templomot,
mely ellenáll minden
gaznak, akadály lesz
összeesküvésnek, széthúzó
akaratnak...”

Érdekes fordulattal él, Kölcsey Himnuszának sorait variálva: „Isten verd meg/a magyart: ne nagyon, /ne nagyon”. A *Jövendőmondó újévre és Himnusz-töredék a XXI. századra* versében is feltűnik ez az irgalmat, védelmet sóvárgó gondolat. S a *Tomboló türelemben* pedig a két nép – a szlovén és magyar – II. világháborús értelmetlen bosszújáról szól: „a ki nem váltható pokol”-ról. És a szörnyű következtetés: „senki sem tudta: miért a bosszú”.

A kötet második ciklusa a Megszólítalak, megszólítanak címet viseli. Feltűnnek a régi (holt) barátok, mai társak, szövetségeseik. Szunyogh Sándor – mint joggal emlegetett előfutár – alakja tűnik elő az Ágrólszakadt haikufüzér soraiban.

„Tapogatom a bizonytalant.
Leoldva róla minden mezt,
Mint tétova harcos a tegezt.”

A korán távozott, emblematikus írástudó Hornyik Miklós gyászszavai: „Van, hogy a halál a vigasz.”, egy tépett sors után tesz pontot. A 70 éves Németh János köszöntése is egy teljes élet előtti tisztelgés. A vers vége a legszebb bizakodás: „megvéd téged a rontások ellen/magad teremtette/Agyag-(had)-sereg.” S persze, nem maradhat ki Hagymás István, a muravidéki tudós doktor, néprajzos, álom-és mesefejtő sem. Aki „fel nem/ dolgozott/ ki nem beszélt/ múlt” elkötelezettje, a hajdani és mai hagyomány feldolgozója. A borosgazda is megszólal, amikor a lenti-hegyi társ, Kovács Lajos pincszentelőjéről ír megragadó sorokat. Hisz a házigazda szívesen látta a szomszjas írókat is.

„Pincéd – mindig szomszjas –
írótorkot öntözött eddig is...”

Az utolsó ciklus miről is szólhatna másról, mint a versről. Az „írni és az inri” gyötrelméről. Hogy nyomtatni a „rögre” is akár, ha nincs más. Feltűnik a „vidéki költő” örök témája, akit „köttűnek” csúfol szűkebb környezete, a városi költő az igazi, a király. A *Kinek kell?* az ébredés után szétfoslott verset gyászolja, az *Ahogy békésen indul egy álom, s lesz belőle vers* pedig ennek fordítottját írja le. „irdatlan merengések/között írtam, míg bírtam”.

A kötet vége elégikus hangra vált, berzsenyis hangulatokat idéz.

Az *Őszülő színek mögül* az elmúlás jeleit, jelzéseit veszi számba. „Firtatom magamban/a lombhullást, az ősz.” Az egyéni sors traumája mellé felsorakoznak a pusztulás rekvizitumai, „az istenverte föld/emelkedik arcomhoz” – panaszolja a muravidéki énekes. Az *Elestvéledem* a végső kiábrándulás konzekvenciáit igyekszik levonni. Amikor már nem vonz semmi, „csak a hullám”, mely levet hátáról.

„Elfáradtam Dani uraság,
vagy ahogy te mondanád:
lassan „elestvéledem”?”

A *Születésnapi* címmel megszületett az összegzés is. A túlélés vádja, a lelkifurdalás gyötrelme árnyékolja be az alkonyuló horizontot. De a végső konklúzió mégis a feloldozást ígér:

„ernyeteg percekben
a megnyugvást, s a felismerést,
lakonikus válaszként a létre:
talán mégsem éltünk hiába...”

A *Szóval vágok rendet*-ben lapozgatva találtam az ima formátumú verset: *Hiszekegy a kiábrándulásra*. Ennek a végén olvashatók e sorok:

„...hiszek egy Istenben
és hiszek egy hazában”,
s a házban, mely otthonommá
fogad, hiszek a lélekmelengető
esőben...
hiszek az elmében, s az észben,
mely a Földről száll az Égbe,
hiszek a bűnbocsánatban s
az áldásban, hiszek az Észben
és a közös Akaratban
(Ámen)

A „hazatérítés” és hazatalálás – a vers motívumai szerint – megtörtént, az otthonosulás folyamata be vagy még inkább kiteljesedett; s bár a körülmények (külsőleg és belsőleg) nem javultak, a küzdelem nem volt hiábavaló. A befogadás gesztusa immár végleges és visszavonhatatlan. Az indulástól, az identitás kereséstől eljutni az „és hiszek a nyájban/, mely végre hazatalál” – felismeréséig, az eszmélkedés, az önfelismerés kanyargós útjai után valamiféle nyugvópont, megkerülhetetlen jelzőkaró. Ennek a tudatát is közvetíti az immár 60 éves mindenés-énekes, mely a legkisebb magyar kisebbségből hozza a megmaradásért vívott mindennapos küzdelem emberi-lírai mentőit.